

I. А. БІРЮКОВ

Іван Андрійович Бірюков, кандидат юридичних наук, професор, професор Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ України

ДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ШЛЮБУ

Інститут шлюбу привертає увагу дослідників на кожному етапі розвитку суспільства. При цьому значна увага приділялася визначенню поняття шлюбу – адже це багато в чому зумовлює його правову природу й правове регулювання¹.

Сучасне життя ставить нові виклики щодо шлюбу, і науковці, передусім юристи, не можуть залишати їх поза своєю увагою. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з тим, що в багатьох країнах, досвід яких активно враховується Україною, ставлення до шлюбу кардинально змінюється, зокрема пропагується правове закріплення укладання одностатевих шлюбів.

У засобах масової інформації часто за позитив видають поведінку тих відомих людей, які не цінують шлюб як духовну цінність, міняють дружин (чоловіків), роблячи при цьому вигляд незалежної, вільної людини. Складається враження, що подібний досвід шлюбного життя заохочується. Хоч це сфера не права, а моралі, але вона має безпосереднє відношення до шлюбу як до духовної та правової категорії і аж ніяк не сприяє його зміцненню.

Попри те, що в Україні шлюб вважається основою суспільства, а його цінність загально визнана, такі процеси не можуть не позначитися на правотворчій політиці та розробці доктрини шлюбу.

Показовим щодо цього є обговорення на сесії Верховної Ради України законопроекту № 5294 щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. За наполяганням громадськості, виходячи з традицій українського народу та християнських цінностей, із законопроекту було вилучено терміни «гендерний» та «сексуальна орієнтація». Водночас парламент не ратифікував Конвенцію Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цим явищем» – знову-таки через наявність у Конвенції норм про «гендер» і «сексуальну орієнтацію»².

Можна також помітити і втручання законодавця в сферу моральних чи релігійних цінностей через надання деяким з них вигляду законодавчих норм, які регулюють шлюбні відносини. Прикладом чого може слугувати ст. 51 Сімейного кодексу України (далі – СК), згідно з якою дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності своїх звичок та уподобань. Переходячи таким чином у сферу моральності, законодавець перебирає на себе ту сферу життя, яка створюється жінкою та чоловіком на свій розсуд³. Від такого втручання шлюб не зміцнюється, а авторитет закону знижується.

Викладене визначає актуальність дослідження понятійного апарату сімейного права, зокрема інституту шлюбу, насамперед з метою привернення уваги фахівців до проблем, пов'язаних з його удосконаленням та застосуванням у законодавчій практиці.

При створенні СК законодавець теж не лишився осторонь цього питання. На відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР, у якому не було визначення питання шлюбу, у СК йому присвячено частину першу ст. 21, згідно з якою шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Коментуючи дану законодавчу норму, Ю. С. Червоний звертає увагу на те, що таке визначення поняття шлюбу навряд чи можна визнати вичерпним. На його думку, у ньому не зазначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, що він є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя, що дійсним є лише шлюб, укладений з додержанням умов, передбачених законом. З урахуванням сказаного, Ю. С. Червоний наводить своє визначення поняття шлюбу, а саме – це вільний, спрямований на створення сім'ї союз жінки та чоловіка, укладений з додержанням умов та форм, встановлених законом, який породжує взаємні права та обов'язки подружжя⁴.

Як бачимо, запропоноване Ю. С. Червоним визначення поняття шлюбу створює нову проблему. За цим визначенням шлюб – це юридичний факт, з яким пов'язують виникнення сім'ї, прав та обов'язків подружжя. Насправді шлюб – це різновид сім'ї. Не шлюб породжує сім'ю, а належним чином оформлена домовленість чоловіка та жінки продовжувати своє життя разом, у шлюбі.

У зв'язку з цим доречно нагадати позицію Д. Мейера, який ще у 50-ті роки XIX ст. зазначав: сказати, що шлюб є сімейний союз двох осіб різної статі – не означає визначити зміст шлюбного союзу. Але зміст шлюбу не вичерпується і переліком всіх прав і обов'язків, що випливають із сімейного союзу чоловіка та жінки. Будь-яке визначення поняття шлюбу в галузі права буде чисто формальним. Воно може бути встановлено не в праві, а у сфері релігії і «нравственности»⁵. Виходячи з таких позицій щодо визначення поняття

шлюбу, Д. Мейер назвав перший параграф своєї лекції на тему «Право союзу брачного» не «Поняття шлюбу», а «Существо брака и условия его заключения»⁶.

Підхід Д. Мейера до визначення поняття шлюбу хоч і не був сприйнятий наступними дослідниками цього питання, але ніхто не спростував його. Так, Г. Ф. Шершеневич зазначав, що «с юридической точки зрения брак есть союз мужчины и женщины с целью сожительства, основанный на взаимном соглашении и заключенный в установленной форме»⁷.

Фактично запропоноване Г. Ф. Шершеневичем визначення поняття шлюбу було покладено в основу дослідження сутності шлюбу багатьма вченими і використано законодавцем України у чинному СК.

Варто також звернути увагу на те, що питання визначення поняття шлюбу розглядалося не лише юристами, а й іншими фахівцями. Наприклад, Гегель вважав, що шлюб за своєю суттю є «нравственное отношение», з урахуванням чого визначав поняття шлюбу як «правовую нравственную любовь»⁸. Ф. Ніцше під шлюбом розумів «... в более высоком понимании, как душевную близость людей различного пола, т.е. как мы надеемся его видеть в будущем...»⁹.

Не оминув визначення поняття шлюбу і Л. М. Толстой. На його думку, «брак, как условие, есть обязательство двух людей разных полов иметь детей друг от друга. Нарушение этого условия, есть обман, измена и преступление»¹⁰.

Слід також звернути увагу на те, що Гегель, Ніцше, Толстой не досліджували шлюб як правову категорію. Вони розглядали його як явище релігійне, філософське чи соціальне, але вони, як і Д. Мейер, були одноставні в тому, що в основі шлюбу лежить «нравственность», коренем якої є «нрав».

В. Даль зазначав: «... нрав – одна половина или одно из двух основных свойств духа человека. Ум и нрав четко образуют дух (душу в высшем значении). Ко нраву относятся, как понятия подчиненные: воля, любовь, милосердие, страсти и пр., а к уму: разум, рассудок, память и пр. Согласованный союз нрава и ума, сердца и думки образуют стройность, совершенство духа»¹¹.

Про духовні цінності шлюбу йшлося і в законодавчих актах, історично-пов'язаних з Україною. Так, у параграфі першому, глави п'ятої, книги першої «Собрания малороссийских прав...» зазначено, що шлюб має особливе значення, тому що його зміст становлять три духовні добродетелі: віра; надія; любов¹².

Віра проявляється у довірі подружжя одне одному. Якщо один із подружжя стане невірним, то досконалості шлюбу не буде. Жінка та чоловік укладають шлюб з надією народити дітей і виховати їх. Без любові втрачаються і віра, і надія, шлюб занепадає. Про духовну складову людського життя писали З. В. Ромовська¹³, Р. О. Стефанчук¹⁴ та інші.

У ст. 1 СК теж застосовується слово «духовність» як одне із завдань Сімейного кодексу, пов'язане з забезпеченням кожної дитини можливістю духовного та фізичного розвитку. Адже ж не секрет, що повноцінний духовний розвиток дитини може відбутися за умови злагодженості і досконалості духовності насамперед її батьків.

У більшості випадків, укладаючи шлюб вперше, жінка та чоловік уявляють його ідеалом, плекають надію, що він базуватиметься на духовних цінностях. Але в реальному житті часто буває так, що до «нраву» як його розумів В. Даль, додається норів у його найгіршому значенні. Норів може проявлятися в різкому конфліктному характері одного чи обох з подружжя, його (їх) впертості, сварливості, злопам'ятності тощо. Під впливом такого норіву позитивні якості «нраву» змінюються. Настає розбрат – занепад шлюбу. Норивність – теж прояв душі людини.

Важливим є і ставлення подружжя до майнових складових шлюбу, а саме: надмірна ощадливість, скупість, заздрість, схильність до розкоші чи надмірного вживання спиртних напоїв обома чи одним з подружжя. Такі риси характеру змінюють духовні складові шлюбу, збуденіють його, перетворюють з духовного на прагматичний, пов'язаний не з духовними цінностями, а з реальним майновим станом сімейних відносин. Подібне тому, про що писав І. Нечуй-Левицький у своєму творі «Кайдашева сім'я», проявляється в багатьох сім'ях і сьогодні.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що без застосування слова «духовний» сформулювати змістовне визначення поняття шлюбу неможливо.

Як уже зазначалось, у СК шлюб названо союзом жінки і чоловіка. Насправді термін «союз» не має правового змісту. Тут чітко проглядається його релігійне підґрунтя. Так, у згаданому вище параграфі «Собрания...» записано: «Супружеский чин есть святыи по закону Божию и по многим особим добродетелям, которые в себе несет». Як бачимо, шлюб названо «чином», а не союзом. При чому наголошувалось, що подружній чин між всіма чинами на світі перше місце займає.

До встановлення радянської влади шлюб укладався в церкві. Церемонія вінчання була урочистою, піднесеною. Освячення шлюбу у церкві мало на меті не лише закріпити союз жінки та чоловіка, а й наблизити його до Бога – зробити їх союз священним.

Таким чином, перефразувавши слова Д. Мейера щодо поняття шлюбу, можна сказати: без визначення змісту шлюбу в галузі «нравственности» та релігії неможливо дати його визначення і в праві. А свідченням того, що шлюб має юридичне підґрунтя, виступають відповідні статті в СК.

Якщо подивитись на шлюб з юридичної точки зору, то впадає в очі наступне. Для регулювання шлюбних (сімейних) відносин, крім норм сімейного законодавства, застосовуються також норми інших правових галузей, у тому числі і цивільного права. Однією з таких норм є ст. 49 ЦК під назвою «Акти цивільного стану». У частині першій названої статті зазначено, що актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані

з фізичною особою і започатковують, змінюють чи припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. У подальших частинах цієї норми, серед переліку актів цивільного стану, які підлягають державній реєстрації та обов'язковому внесенню до Державного реєстру, зазначено шлюб. Отже, реєстрація шлюбу є нічим іншим як юридичним фактом у вигляді погодженої дії жінки та чоловіка, якою започатковується можливість бути суб'єктами не лише цивільних прав та обов'язків, а й сімейних правовідносин у якості подружжя.

Дією ж є волевиявлення особи (щодо шлюбу – волевиявлення двох осіб – жінки та чоловіка). Таким чином, виходимо на правочин як цивільно-правовий інститут. Але однозначно потрібно сказати – укладання шлюбу не є вчиненням правочину.

По-перше, правочин повинен завжди мати мету. На думку З. В. Ромовської, метою правочину є той матеріально-правовий інтерес, який сторона прагне задовольнити завдяки правочині і який задовольняє, вчинивши його¹⁵. Метою укладення шлюбу є задоволення не матеріально-правового, а, в переважній більшості, духовно-правового інтересу жінки і чоловіка, спрямованого на створення сім'ї. Реєстрація шлюбу інтерес не задовольняє, а лише створює правові підстави для його задоволення.

По-друге, змістом правочину є права й обов'язки сторін та умови їх виникнення, зміни чи припинення. Права та обов'язки подружжя чітко прописані в законі. Укладаючи шлюб, наречені погоджуються взяти передбачені в законі права та обов'язки подружжя. Характерним при цьому є те, що прописані в законі сімейні права та обов'язки є однаковими для всіх, хто вступає до шлюбу. Саме тому орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутнім подружжям і потенційними батьками та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу (ст. 29 СК). Права та обов'язки учасників правочину зазвичай не збігаються. Кожен правочин має свій зміст.

Отже, об'єктивні права та обов'язки, що зазначені в законі, після реєстрації шлюбу перетворюються на суб'єктивні права та обов'язки подружжя.

По-третє, мотив вчинення особою правочину є байдужим для її контрагента і, як правило, є пасивним при формуванні прав та обов'язків учасників правочину. Особи, які вирішили укласти шлюб, вмотивовані, хоча правового значення їх мотиви теж не мають.

Щодо ознак правочину і порівняння їх з волевиявленням осіб, які бажають укласти шлюб, то тут є багато спільного, а саме: учинення правочину і укладення шлюбу є дією, отже, волевиявленням осіб; правочини в більшості своїй, як і шлюб, стосуються майбутнього; правозгідність є ознакою як правочину, так і шлюбу¹⁶.

Таким чином, укладення шлюбу хоч і не можна назвати правочином, але він, як і правочин, є наслідком волевиявлення.

Свого часу М. М. Агарков звертав увагу на те, що «...термин «сделка» должен быть сохранен лишь для обозначения действий, создающих тот правовой эффект, на который они направлены. Кроме этого, следует воспользоваться термином «волеизъявление». Волеизъявление, направленное на установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений, может быть действительным или недействительным. Если оно действительно, то оно является сделкой»¹⁷.

Погоджуючись з такою думкою, можна також стверджувати, що термін «волевиявлення» може бути спрямований не лише на учинення правочину, а й на укладання шлюбу. Стосовно шлюбу теж можна сказати, що волевиявлення на укладання шлюбу може бути дійсним і недійсним. Шлюб – це завжди дійсне волевиявлення. Недійсне волевиявлення не породжує шлюбу. Тому було б більш правильним ст. 39 СК назвати не «Шлюб, який є недійсним», а «Анулювання актового запису про шлюб». При цьому частину першу–третю ст. 39 СК об'єднати в першу частину такого змісту:

Анулювання актового запису про шлюб як волевиявлення жінки й чоловіка відбувається за умови:

- 1) одночасного перебування хоча б одного з них в іншому зареєстрованому шлюбі;
- 2) встановлення факту, що вони є родичами прямої лінії споріднення чи рідним братом і сестрою;
- 3) встановлення факту, що хоча б один з них на момент реєстрації їх спільного волевиявлення був визнаний недієздатним.

Частини 4, 5, 6 названої статті зробити, відповідно, частинами 2, 3, 4.

Що дає запропонована редакція ст. 39 СК?

По-перше, акцентується увага на тому, що акт реєстрації волевиявлення осіб не породив настання шлюбу, а відповідно до нової редакції ст. 124 Конституції України не підпадає під юрисдикцію судів. Підвідомчість цього питання органу РАЦСу є правомірною і не суперечить вимогам Конституції.

По-друге, якщо нікчемне волевиявлення жінки та чоловіка не є шлюбом, то анулювання актового запису аж ніяк не порушує цивільно-правового стану життя жінки та чоловіка, бо юридично воно на їх права та обов'язки не вплинуло. Якщо ж хтось з них вважатиме, що він поніс певні втрати від реєстрації так званого шлюбу, то він має право звернутися з позовом до тієї особи, яка, на його переконання, завдала йому шкоду і довести суду правомірність своїх вимог, але не як учасник шлюбних відносин, а як фізична особа, що є носієм цивільної правосуб'єктності.

Виходячи з викладеного, можна запропонувати наступне визначення поняття шлюбу – це духовно-правовий стан життя жінки та чоловіка, започаткований державною реєстрацією їх погодженого, добровільного, належним чином оформленого волевиявлення про створення сім'ї і прийняття на себе прав і обов'язків подружжя.

Запропоноване визначення поняття шлюбу ґрунтується на положеннях чинного законодавства, сприяє духовному розвитку суспільства, акцентує увагу на тому, що шлюб як стан життя жінки і чоловіка за їх

волею розвивається, удосконалюється, міцнішає, а інколи занепадає та припиняє своє існування. Саме тому законодавче регулювання сімейних відносин повинно бути спрямоване не на утвердження у подружжя почуттів взаємної любові та поваги, а на створення таких соціально-правових умов, за яких подружжя могло б вільно і впевнено творити своє життя, любити одне одного, бути захищеним від порушень своїх прав та інтересів, а також забезпечувати своїм дітям можливості духовного й фізичного розвитку.

Звертаємо увагу, що запропоноване визначення поняття шлюбу – це передусім спроба привернути увагу дослідників, законодавця, практичних працівників до проблем, пов'язаних з формулюванням понятійного апарату законодавчих актів, а не пропозиція замінити нині існуюче в СК визначення поняття шлюбу.

Що ж до визначення поняття шлюбу, зазначеного у ст. 21 СК, то враховуючи, що «будь-яке визначення поняття шлюбу в галузі права буде чисто формальним», бажано його не змінювати. Як уже зазначалося, слово «союз», яким названо шлюб, має релігійне підґрунтя, стало традиційним у літературних джерелах і повсякденній практиці, хоч і не розкриває суті стану, у якому перебуває подружжя, але й не суперечить йому. Крім того, цінним у цьому визначенні є закріплення догми, згідно з якою шлюб може бути укладеним лише між жінкою та чоловіком, чим вибиваються правові підстави різного роду інсинуаціям про одностатеві шлюби, наявність «сексуальних меншин» та захист їх домагань за допомогою закону.

¹ Поняття шлюбу визначали: *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1915. – Т. 2. – С. 263; *Тархов В. А.* Советское семейное право / В. А. Тархов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1962. – С. 28; *Иоффе О. С.* Советское гражданское право / О. С. Иоффе. – Л. : ЛГУ, 1965. – Т. 3. – С. 187; *Оридорога М. Т.* Брачное правоотношение / М. Т. Оридорога. – К. : КВШ МВД СССР. – 1971. – С. 29; *Маслов В. Д.* Действующее законодательство о браке и семье / В. Д. Маслов, З. А. Подопрігора, А. А. Пушкин. – Х., 1972. – С. 33; *Матвеев Г. К.* Советское семейное право : учеб. / Г. К. Матвеев. – М. : Юрид. лит., 1978. – С. 39; *Червоний Ю. С.* Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного – К. : Істина, 2003. – С. 50; *Труба В. И.* Семейные правоотношения как вид общественных отношений и их место в правовом регулировании. Альманах цивилистики: сборник статей / В. И. Труба ; под ред. Р. А. Майданика. – К. : Алерта, 2015. – Вып. 6. – С. 312–325 та інші.

² *Кучерява О.* На нашу думку, традиції українського народу тут не причому. Природою закладено виникнення шлюбу між жінкою і чоловіком і це характерно для всього людства. Інакше б діти не народжувалися. Інша сексуальна орієнтація – розпус- та чи хвороба / О. Кучерява // *Голос України*. – 2016. – 18 листопада.

³ Див.: *Сімейне право України : підруч.* / за ред. В. С. Голанчука. – К. : Істина. 2002. – С. 81; *Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного.* – К. : Істина. 2003. – С. 84–85.

⁴ *Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного.* – К. : Істина. 2003. – С. 84–85.

⁵ *Русское гражданское право.* Чтения Д. И. Мейера / под ред. Вицина. – С. Петербург, 1902 – С. 758.

В українській мові слово «нравственность» не використовується. Філологи його замінюють словом «моральність», але за своїм змістом ці слова не однакові, це не синоніми. Особливості цих слів добре розумів Гегель, назвавши другу частину своєї роботи «Філософія права» – «Моральність», а третю – «Нравственность».

⁶ Там само.

⁷ *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1915. – Т. 2. – С. 263.

⁸ *Гегель Г. В.* Философия права / Г. В. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – С. 210.

⁹ *Ницше Ф.* По ту сторону добра и зла / Ф. Ницше. – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО–Пресс, 1999. – С. 224.

¹⁰ *Толстой Л. Н.* Об истине, жизни и поведении / Л. Н. Толстой. – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО–Пресс, 1999. – С. 158.

¹¹ *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М. : Русский язык, 1979. – Т. 2. – С. 558.

¹² *Собрание малороссийских прав 1807 г.* // АН Украины. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 22.

¹³ *Ромовська З. В.* Особисті немайнові права фізичних осіб / З. В. Ромовська // *Українське право*. – 1997. – Число 1. – С. 49.

¹⁴ *Стефанчук Р. О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : моногр. / Р. О. Стефанчук. – Хмельницький, 2007. – С. 272.

¹⁵ *Ромовська З. В.* Українське цивільне право. Заг. частина : підруч. / З. В. Ромовська. – К. : Атіка, 2005. – С. 341.

¹⁶ *Ромовська З. В.* Там само. – С. 336–343. При аналізі особливостей правової природи шлюбу у порівнянні з правочином використано класифікацію ознак правочину, запропоновану З. Ромовською, відповідальною за зміст Глави XVI «Правочини» ЦК України.

¹⁷ *Агарков М. М.* Избранные труды по гражданскому праву : в 2-х т. / М. М. Агарков. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. – Т. II. – С. 346–347.

Резюме

Бірюков І. А. До законодавчого визначення поняття шлюбу.

У статті досліджується сутність шлюбу крізь призму духовної складової життя людини. Акцентується увага на тому, що шлюб – це духовно-правовий стан життя жінки та чоловіка, у якому вони перебувають після державної реєстрації їх спільного волевиявлення. Стверджується, що шлюб не є правочином, вноситься пропозиція щодо удосконалення ст. 39 СК. При цьому наголошується, що запропоноване визначення поняття шлюбу не є пропозицією змінити ст. 21 названого кодексу.

Ключові слова: шлюб, сутність шлюбу, подружжя, сімейний стан, сімейний кодекс.

Резюме

Бірюков І. А. К законодательному определению понятия брака.

В статье исследуется сущность брака через призму духовной составляющей жизни человека. Акцентируется внимание на том, что брак – это духовно-правовое состояние жизни женщины и мужчины, в котором они пребывают после государственной регистрации их совместного волевиявления. Утверждается, что брак не является сделкой. Вносится предложение по

усовершенствовании ст. 39 СК. При этом подчеркивается, что названное определение понятия брака не следует понимать как предложение изменить текст ст. 21 названного кодекса.

Ключевые слова: брак, сущность брака, супруги, семейное положение, семейный кодекс.

Summary

Biriukov I. By the legal definition of marriage.

The article examines the essence of marriage through the prism of the spiritual component of human life. Attention focused on the fact that marriage is a spiritual and legal status of life of women after state registration of their common will. Saying that marriage is not a civil transaction, proposing the improvement of the art. 39 of Family Code.

Key words: marriage, the nature of marriage, marriage, marital status, family code.

УДК 347.9

Н. В. ВАСИЛИНА, В. В. КРУКОВЕС

Наталія Володимирівна Василина, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Валерія Володимирівна Круковес, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАЯВНИКІВ ТА ЗАІНТЕРЕСОВАНИХ ОСІБ
У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ
ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ**

Кожна категорія справ окремого провадження відрізняється механізмом процесуального порядку розгляду, специфікою доказової бази, процедурою виконання рішень тощо. Не є винятком із цього і справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, які окрім перерахованих вище ознак мають специфіку щодо суб'єктного складу.

На жаль, положення чинного Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) оперують загальними поняттями та не містять конкретизації щодо того, хто саме може бути заявниками та заінтересованими особами у справах даної категорії. Необхідно також зазначити, що потребують детальнішого наукового дослідження питання щодо доцільності залучення нотаріусів у якості заінтересованих осіб у таких справах, особливо, коли встановлення такого факту пов'язано із прийняттям спадщини. Тому актуальним завданням є усунути всі наявні практичні проблеми при визначенні заявників та заінтересованих осіб у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу шляхом дослідження наукових поглядів та підходів.

Дане питання не було предметом окремого наукового дослідження, проте в контексті особливостей розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядалися деякі аспекти процесуальної участі заявників та заінтересованих осіб у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу такими вченими, як М. О. Німак, А. І. Григор'єва, Ю. В. Пилипенко, С. Я. Фурса, П. Ф. Єлісейкін, Л. І. Газіянц, Г. В. Чурпіта, М. М. Ясинок та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості участі заявників у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу іншими особами, зокрема родичами таких осіб, та дослідити процесуальні особливості участі заінтересованих осіб.

Насамперед необхідно підкреслити, що в теорії цивільного процесуального права існують різні позиції щодо класифікації суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Так, В. М. Співак зазначає, що оскільки суб'єкти цивільних процесуальних відносин наділені різними процесуальними правами і мають неоднакову заінтересованість у справі, тому їх слід поділяти на декілька груп: 1) суд; 2) особи, які беруть участь у справі; 3) інші учасники процесу¹. М. Й. Штефан поділяє на: осіб, які здійснюють правосуддя по цивільних справах; осіб, які беруть участь у справі; осіб, які сприяють судові в розгляді справи². С. Я. Фурса класифікує на: осіб, які здійснюють правосуддя та сприяють його здійсненню; осіб, які беруть участь у справі; осіб, які не беруть участь у справі³.

Щодо класифікації суб'єктів в окремому провадженні, то М. М. Ясинок пропонує поділяти їх на: 1) суб'єктів, які особисто звертаються до суду за захистом своїх інтересів; 2) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту інтересів фізичних осіб; 3) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту інтересів невизначеного кола осіб; 4) суб'єктів, які поєднують свій службовий інтерес із інтересом особи, в інтересах якої вони звертаються до суду; 5) суб'єктів, які звертаються до суду з метою відновлення правовідносин⁴.